

УДК 821.161.2-3Прохасько7Мрія
DOI: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2023.29.300636>

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НОН-ФІКШН (НА ПРИКЛАДІ КНИГИ «МРІЯ ПРО АНТАРКТИДУ» МАРКІЯНА ПРОХАСЬКА)

Олена Іщенко,

старша викладачка кафедри періодичної преси та медіаредагування
факультету журналістики, реклами та видавничої справи
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: olenka11121997@ukr.net

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується тим, що у цю епоху активно починає зростати інтерес до літератури non fiction – особливого літературного жанру документальної прози, який будується на реальних подіях, без вимислу чи домислу. Факти подаються через образне сприйняття світу автором твору, тому цей жанр, на нашу думку, ще можна назвати «документальною публіцистикою життя».

Особливої популярності non fiction набув протягом останніх декількох років. Пов'язано це з подіями, які відбуваються, а саме: з повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Друком виходять збірки книжок про війну на Донбасі, Майдан, Революцію Гідності, а також книги, що стали бестселерами у світі психології, тревел-журналістики, літератури.

У статті досліджено питання жанрових особливостей книги «Мрія про Антарктиду», що є прикладом сучасної літератури non fiction. З'ясовано, чому дифузія жанрів складає частину аналізованої книги, та як автор поєднує в одному творі риси інших жанрів.

Ключові слова: non fiction, дифузія жанрів, документальна проза, «Мрія про Антарктиду», Маркіян Прохасько.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями.

Найяскравіше, на нашу думку, жанрова дифузія спостерігається у сучасних творах документальної літератури. Адже сучасні автори створюють свої твори з думкою про публікацію, а тому пишуть їх, виходячи з інтересів читачів. У статті «Дифузія жанрів у сучасній літературі non fiction (за матеріалами «Щоденника артилериста» Г. Харченка (2019)», досліджуючи питання жанрової дифузії у воєнній документалістиці, авторки зазначають, що: «Саме завдяки документалістиці народжуються нові твори, в основі яких лежать факти, але яким притаманне авторське бачення. А письменники отримали можливість вільно висловлюватися, на прикладі власного досвіду

правдиво писати про події, свідками чи учасниками яких вони були особисто» [3, 7]. Прагнення за допомогою виражальних засобів і цікавих деталей відтворити образ доби, за якої жили автори та їх сучасники, вони починають долучати до власне своїх спогадів інші жанри як документальної так і художньої літератури. У процесі жанрової дифузії з'являється ціла низка нових жанрів, що поєднують у собі ознаки репортажу, оповідання, новели, хроніки, мемуарів, есе, нарису та багато інших. Тому дифузія жанрів як одна з ознак сучасної літератури non fiction сприяє її взаємозбагаченню та є результатом складних відносин людини з навколишнім середовищем, оскільки демонструє зміни у свідомості автора, а проникнення одного жанру в інший, сприяє внутрішнім перетворенням, що відбуваються в структурі самого твору.

Вивчення проблеми дифузії жанрів у літературі non fiction займалися такі дослідники як: Т. Бовсунівська, О. Галич, М. Рябченко, С. Філоненко, М. Ільницький, Н. Сімс та Р. Родс. Саме вони у своїх роботах розглядали питання взаємопроникнення елементів різних родів і жанрів у структуру одного твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роботами, де об'єктом дослідження стала саме модифікація жанрів у літературі non fiction є: «Особливості жанрової дифузії в постмодерному тексті» Анни Черниш; «Синкретизм жанрів і форм мемуарного письма» Наталії Мажари; «Дифузія жанрів у сучасній літературі non-fiction (за матеріалами «Щоденника Артилериста» Г. Харченка) Олени Іщенко, Алли Коваленко та ін.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на прикладі книги «Мрія про Антарктиду» з'ясувати її жанрові особливості, зважаючи на поєднання в одному тексті ознак «чистого» жанру подорожного нарису з іншими жанрами (публіцистичними, журналістськими, художніми).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Явище жанрової дифузії, на наш погляд, є неоднозначним. З одного боку, ми можемо говорити, що дифузія становить певну загрозу так званій «чистоті жанру», а з іншого – навпаки, вона покликана для того, аби в процесі написання твору народжувалися абсолютно нові витвори мистецтва, які б поєднували в собі ознаки інших жанрів та родів, з власною специфікою, авторським баченням тощо. Тому останнім часом особлива увага приділяється вивченню синкретичних жанрів, тобто таких, що поєднують у собі риси відразу декількох жанрів (роман-репортаж, щоденник-хроніка, репортаж-нарис та іншим). Цю думку поділяють М. Ільницький та В. Будний, які говорять про те, що змішування, взаємопроникнення жанрів – процес неминучий і навіть обов'язковий [2, 31].

Досліджуючи явище дифузії, Тетяна Бовсунівська зазначає: «Дифузія не є трансформацією жанру, це лише його всезагальна властивість. Оскільки в реальній

літературі дуже важко знайти чисті жанри, то навіть найпримітивніша дифузія може вважатися чинником появи нових жанрових модифікацій» [1, 31].

На думку Наталії Мажари, під дифузією або жанровим змішуванням розуміємо об'єднання в одному творі елементів двох і більше жанрів, при якому «генеологічні ознаки» одного з них стають домінуючими, а інших – сприяють розкриттю задуму мемуариста [5].

На відміну від Т. Бовсунівської, яка наголошує, що дифузія не є трансформацією жанру, в свою чергу, вважаємо, що процес трансформації невіддільно пов'язаний з дифузією й відбувається внаслідок авторської установки змін, що відбулися у структурі тексту, інтертекстуальних зв'язків, включення позалітературних текстів у структуру твору, міжвидового синтезу, проникнення одного жанру в інший тощо.

Як і будь-які інші визначення, поняття жанрової дифузії має певні причини його появи, зокрема дослідник М. Рябченко визначає наступні:

- 1) входження в літературознавчий дискурс постмодернізму;
- 2) прагнення сучасних письменників наслідувати європейську та американську літературну традицію;
- 3) авторська жанрова візія твору, вплив позалітературних чинників, термінологічні проблеми у генериці [7, 280–281].

Отож, процес жанрової дифузії – це взаємопроникнення різних жанрів у структуру одного твору. У процесі дифузії з'являються абсолютно нові тексти, які уособлюють у собі всю багатогранність сучасної літератури.

У досліджуваній нами книзі спостерігається дифузія жанрів, де «чистий» жанр подорожнього нарису поєднує в собі ознаки репортажу, щоденника, есе, подорожніх нотатків тощо.

«Мрія про Антарктиду» – це захоплива подорож дивовижним світом криги та снігу. Неповторні краєвиди, неймовірні наукові дослідження та відкриття, пригоди людей, загрозливі глобальні проблеми, краса живої первозданної природи», – так про свою книгу говорить автор [6]. В основі сюжету – живі враження розповідача, який здійснив свою дитячу мрію, і подався до Антарктиди, до станції «Академік Вернадський». У тексті автор здійснив спробу синтезувати й передати читачу свої враження, цілісну картину холодного, скутого льодом, маловивченого краю.

Автором книги є український письменник та журналіст Маркіян Прохасько, який 13 лютого 2019 року почав роботу над створенням видання «Мрія про Антарктиду», вирушивши на континент. Структурно книга складається з передмови, 62 розділів та епілогу. Текст насичений великою кількістю інформації, що носить документальний характер: від того, як люди знайшли південну землю понад 200 років тому – до того, як потрапити на континент сьогодні; від мальовничих описів навколишнього світу в Антарктиці – до пояснення складних процесів, які стосуються кожного мешканця планети.

У цій книзі маршрут, яким рухається автор прокладено через простір, деякі території, що надає йому схожість з географічною картою світу. За своїми параметрами вона досить розлога: тут крім Антарктиди, є Львів, Нідерланди, Буенос-Айрес, Ушуаї, Тихий та Північно-Льодовитий океани. Протягом усього маршруту зустрічаються описи місцевого колориту, випадкові люди зі своїми історіями та проблемами. Тому, провідний жанр книги – це подорожній нарис, якому водночас притаманні ознаки інших жанрів.

У досліджуваній книзі також спостерігається перехід з документальної літератури в художньо-публіцистичну. Пов'язано це, насамперед, з жанровим розмаїттям, що в наш час є досить актуальним. У цьому тексті ми спостерігаємо наявність документальних жанрів, таких як репортаж, щоденник; публіцистичних – подорожній нарис, есе тощо. За допомогою художніх деталей, описів, проникнення інших жанрів, «сухий» документальний текст перетворюється на вишуканий письменницький витвір.

Водночас текст подається разом із авторським оцінюванням та баченням. Тобто тут немає відстороненої оповіді об'єктивного спостерігача, книга створена за правилами композиції і сюжету літературного твору, з його традиційними зв'язкою (опис збирання у подорож та шлях до станції «Академік Вернадський»), розгортання подій (знайомство з екіпажем лайнера «Сельма» та події на ньому), кульмінацією (перебування на станції «Академік Вернадський»), розв'язкою (подорож Антарктидою, здійснення мрії, повернення додому) тощо. Саме тому всі розділи мають назви та власний сюжет.

Маркіян Прохасько має на меті, не просто переповісти історію, свідком і учасником якої він був, а подати свій текст так, щоб його було цікаво читати, застосовуючи при цьому художні засоби, власний стиль, емоції, «живу мову».

«Мрія про Антарктиду» характеризується фрагментарністю; зображенням одних часово-просторових координат (подорож до Антарктиди в 2019 році); суб'єктивним осмисленням подій (автор вдається до оцінювання ситуації, героїв (приклади: розділи «Кінг Джордж», «Пропаганда зворотньої дії», «Її снігова величність» тощо); документальністю (фото, зроблені особисто автором; топографічні та географічні карти; невігдані імена); історичними фактами (історія перших згадок про континент); кожен розділ завершено цілісний, і пов'язаний з особистістю самого автора, що свідчить про наявність ознак такого жанру як – щоденник. За типологією Г. Костюка цю книгу ми можемо віднести до: «щоденників, що їх автори обдуманно пишуть з розрахунком на публікацію» [4, 186], а також до: «нотатків глибоко особистісних, наповнених інтимними фактами, переживаннями, почуттями, побутово-психологічними сценами» [4, 186].

Наступним жанром, ознаки якого знаходимо у книзі є репортаж. Оскільки автор особисто був учасником подій про які описує, йому вдається якнайкраще передати ефект присутності. Маркіян Прохасько ніби переносить читача на місце події, передає в тексті образи, звуки, смаки, запахи того, що відчував на момент подо-

рожі. Зокрема, тут автор описує особливості місцевості, красу природи, людей, що траплялися йому на шляху. Наприклад: «Ми вийшли на найкрасивіший скельний виступ, звідки відкривалася найвеличніша панорама: на континент за протокою, високі гори, які були осяяні сонцем, на відміну від панорам у всі інші сторони, які вже оповили сірі хмари та близький прихід сутінків. По горах розсипалося золото, а по воді – срібло сонячного проміння. Море було спокійне, а в маленькій бухті під нами бушувала вода» [6, 502]. Або: «Біля берега ми почули запах, схожий на той, що в курнику. Ми наближались до колонії пінгвінів. На цьому зовнішньому пляжі тварин було багато, до того ж різних» [6, 104].

Наявна тут і деталізація, що теж на думку дослідниці К. Кантензер є визначною рисою репортажу [8]. У цьому тексті деталлю виступає слово «пташка»: «Перед виходом із порту я побачив ще одну яхту, що йшла до Антарктиди. Вона швартувалася прями́сінько навпроти «Сельми» і називалася «Айсбірд» – «Льодяна пташка». Дуже влучна назва. Адже вона ходить до льодового континенту. А також, мабуть, для капітанки її яхта – це її пташка» [6, 49].

Важливим елементом для репортажу є наявність фотографій. Усі фото зроблені особисто автором, найбільше їх зосереджено: «На південний полюс» та «Бархани». Також зустрічаються різні карти, схеми, плани, що свідчать про документальне начало у книзі.

Найбільше ознак репортажу знаходимо в таких розділах, як: «Полонителька сердець», де автор описує красу первозданної природи з палуби яхти «Сельма»; «Сельма», де описується шлях з готелю до яхти; «Поступіться чергою», тут автор описує перші враження після висадки на землі Антарктиди; «Найнепроглядніша ніч», де описується краса полярної ночі та ін.

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, проаналізувавши книгу «Мрія про Антарктиду», ми дійшли висновку, що автору вдається поєднати в одному творі ознаки інших жанрів, тому тут явище жанрової дифузії посідає провідне місце. Наприклад, про взаємопроникнення жанрів свідчить використання в тексті рис репортажу (для переконання, що автор дійсно був свідком подій), рис нарису (для більшої образності, коли проявляється авторська позиція), рис художньої літератури (для більшої виразності за допомогою тропів та інших допоміжних засобів), рис есе (для оцінювання характерів героїв та ситуацій) тощо.

У подальших дослідженнях плануємо й надалі аналізувати тексти та досліджувати явище дифузії, адже вважаємо, що взаємопроникнення різних родів та жанрів у структуру одного твору покликане для того, щоб змінювати канони та інтенції сучасної літератури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : ідручник / Т. В. Бовсунівська. К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 519 с.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство : Підручник / Василь Будний, Микола Ільницький. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
3. Іщенко О., Коваленко А. Дифузія жанрів у сучасній літературі non fiction (за матеріалами «Щоденника артилериста» Г. Харченка (2019)). URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5845/1/Mazhara_2018_230.pdf. (дата звернення: 20.12.2023).
4. Костюк Г. О. Записники Володимира Винниченка. *Володимир Винниченко та його доба. Дослідження. Критика. Полеміка*. Нью-Йорк, 1980. 186 с.
5. Мажара Н. Синкретизм жанрів і форм мемуарного письма : веб-сайт. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5845/1/Mazhara_2018_230.pdf. (дата звернення: 10.12.2023).
6. Мрія про Антарктиду : Маркіян Прохасько. Львів : Видавництво Старого Лева, 2023. 656 с.
7. Рябченко М. Жанрова дифузія в сучасній українській прозі (на матеріалі творів Н. Сняданко, М. Соколян, С. Пиркало). *Літературознавчі студії*. Вип. № 37 (2). 2013. С. 279–284.
8. Underwood D. *The Undeclared War between Journalism and Fiction. Journalism as Genre Benders in Literary History*. New York : Palgrave Macmillan US, 2013. 250 P.

UDC 821.161.2-3Прохасько7Мрія

DOI: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2023.29.300636>**GENRE FEATURES OF MODERN NON-FICTION LITERATURE
(ON THE EXAMPLE OF THE BOOK «DREAM OF ANTARCTIC»
BY MARKIYAN PROKHASKO)*****Olena Ishchenko,***

Senior Lecturer at the Department of the Periodical Press and Media Editing
Faculty of Journalism, Advertising, and Publishing
Odesa I. I. Mechnikov National University
e-mail: olenka11121997@ukr.net

The end of the 20th – the beginning of the 21st century is characterized by the fact that during this period, interest in non-fiction literature – a special literary genre of

documentary prose, which is based on real events, without fiction or conjecture – begins to grow actively. Facts are presented through the imaginative perception of the world by the author of the work. Therefore, in our opinion, this genre can still be called “documentary journalism of life”.

Non-fiction has gained particular popularity over the past few years. This is connected, first of all, with the events that are taking place, namely: with the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. Collections of books about the war, the Maidan, and the Revolution of Dignity are published, as well as books that have become bestsellers in the world of psychology, travel journalism, and literature.

The article examines the issue of genre features of the book “Dream of Antarctica”, which is an example of modern non-fiction literature. It is clarified why the diffusion of genres is a part of the analyzed book, and how the author combines features of other genres in one work.

Key words: non fiction, diffusion of genres, documentary prose, «Dream of Antarctica», Markiyan Prokhasko.

REFERENCES:

1. Bovsunivska T. Theory of literary genres Genre paradigm modern foreign novel: Textbook / T.V. Bovsunivska. K: Kyiv University Publishing and Printing Center, 2009. 519 p.
2. Budnyi V. Comparative Literature: Textbook / Vasyl Budny, Mykola Ilnytskyi. K.: Ed. house «Kyiv-Mohyla Academy», 2008. 430 p.
3. Ishchenko O., Kovalenko A. Diffusion of genres in modern non fiction literature (based on the materials of G. Kharchenko's «Diary of an Artilleryman» (2019). URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5845/1/Mazhara_2018_230.pdf. (date application: 20.12.2023).
4. Kostyuk G.O. Volodymyr Vinnichenko's notebooks. Volodymyr Vynnychenko and his time. Research. Criticism. Debate. New York, 1980. 186 p.
5. Mazhara N. Syncretism of genres and forms of memoir writing: website. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5845/1/Mazhara_2018_230.pdf. (date application: 10.12.2023).
6. Dream of Antarctica: Markiyan Prokhasko. Lviv: Publishing House Stary Lev, 2023. 656 p.
7. Ryabchenko M. Genre diffusion in modern Ukrainian prose (in Materials of the works of N. Snyadanko, M. Sokolyan, S. Pyrkalo). Literary studies. Vol. No. 37 (2). 2013. pp. 279–284.
8. Underwood D. The Undeclared War between Journalism and Fiction. Journalism as Gerne Benders in Literary History. New York : Palgrave Macmillan US, 2013. 250 P.